

Revolutionaire documenten

Discussies over de betekenis van de begrippen vrijheid en gelijkheid

Judith Tadema is docent geschiedenis op het St. Bonifatius-college in Utrecht en schreef mee aan Memo Examenkatern Historische Contexten. Dit artikel is gebaseerd op een workshop, gegeven op de geschiedenisdag van het ICLO.

Een kaart van de Bataafse Republiek uit de Atlas Portatif van P. Hérissou (1806).

Vanaf 1795 werd in de Nationale Vergadering een langdurig debat gevoerd over de grondwet van de nieuwe Bataafse Republiek. Twee jaar later schreef een anonieme auteur in het patriottische blad *De democraten* dat het moderne republicanisme zeker zou zegevieran, maar dat nog steeds onduidelijk was wat dit begrip precies inhield: 'Eene Republiek te willen is eene orde van zaken te begeeren, waarvan niets anders dan de grondbeginselen bekend zyn, en deze grondbeginselen zelve zyn nog voor des te meer verschillende wy-

zigen in de toepassing vatbaar, als zy gewoonlyk door afgetrokkene woorden uitgedrukt zyn, welke allen eenen zeer ruimen zin en eene onbepaalde betekenis hebben.'

Wat?

Leerlingen onderzoeken aan de hand van Franse en Bataafse bronnen de verschillende opvattingen die er in de tijd van democratische revoluties ontstonden over vrijheid, gelijkheid, burgerschap of de ideale staatsinrichting. Bij dit artikel horen meer opdrachten en bronnen die te vinden zijn op de website van *Kleio*.

Voor wie?

Deze opdracht sluit aan bij de historische context *verlichtingsideeën en de democratische revoluties 1650-1848* en is bedoeld voor leerlingen uit vwo 5 en vwo 6.

Tijdvak

Deze opdracht past bij de Tijd van priuken en revoluties (1700-1800) en meer in het bijzonder bij het kenmerkende aspect 'Democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap'.

Lesduur

Ongeveer 20 minuten (voor elk van de opdrachten).

Doelen van de les

Het is voor leerlingen lastig om echt vat te krijgen op de periode van de verlichting. Niet alleen draait het om abstracte ideeën, het is immers een revolutie in het denken, maar het is ook een periode waarin alle aspecten van de maatschappij ter discussie komen te staan. Een belangrijk kenmerk van de verlichting is dat over veel onderwerpen verschil van mening bestond. En juist dat maakt het voor leerlingen lastig: er is niet één opvatting over vrijheid, gelijkheid, burgerschap of de ideale staatsinrichting. Dat leerlingen dat beseffen, is een doel van deze opdrachten. Daarnaast zullen leerlingen zich realiseren dat begrippen als vrijheid, gelijkheid en burgerschap door de tijd heen

Verhandeling over de staatsinrichting (bron 1)

De Nederlandse patriot R.J. Schimmelpenninck schrijft in 1784 een verhandeling over de ideale staatsinrichting. Twee fragmenten:

I Wie mogen er stemmen?

‘Het blijft een aller moeilijkste vraag, aan wie in een volksregering het recht van stemmen gegeven moet worden? Wie moet men met de naam en het recht van burger vereren? (...) [Die naam krijgen diegene bij wie] deze drie dingen samenkomen: 1. Dat hij er belang bij heeft dat het de maatschappij goed gaat [*hij moet eigendom bezitten in het land*] 2. Dat hij genoeg inzicht heeft om een bekwaam oordeel te vellen over de belangen van het gemenebest [*hij moet volwassen, niet arm of onkundig zijn*] 3. Dat niets hem verhinderd om naar gevoelens van zijn hart zijn stem uit te kunnen brengen [*hij mag niet afhankelijk zijn*].’

II Waar ligt de macht?

‘Het is niet genoeg dat alle macht wordt afgeleid uit en zijn oorsprong vindt in de boezem van het volk, maar dat zij ook bij voortdurend van het volk afhangt en met aanhoudende toestemming van het volk wordt uitgeoefend. Het volk zelf, dat de opperste macht is, gebruikt sommige, uit hun midden gekozen burgers, aan wie het zijne wil te kennen geeft. (...) De maatschappij die zich van de macht om zichzelf te bestieren, berooft heeft, ofschoon maar voor een korte tijd, kan niet gezegd worden (...) onder een volksregering te leven.² Het moet dus aan een volk volkomen vrij staan, om bestuurders uit hun ambt, dat zij kwalijk waarnemen, te zetten en anderen op hun plaats te stellen. En (...) het volk hoeft daarvoor geen reden aan te voeren waarom zij uit hun ambt worden gezet. Want de macht (...) hebben zij [de bestuurders] niet verkregen uit een verdrag met het volk (...), maar deze macht komt enkel voort uit een volmacht van het volk, die eindigt door een tegengestelde wil.’

verschillende betekenissen gehad hebben. Historisch besef is een vaardigheid die op het nieuwe examen zeker getoetst zal worden.

Hoe?

De opdrachten zijn bedoeld als oefening bij de historische context *verlichtingsideeën en de democratische revoluties 1650-1848*. Opdracht 1 tot en met 3 passen bij verlichtingsideeën (hoofdvraag één bij de context: welke ideeën ontstonden tijdens de verlichting over de ideale samenleving, 1650-1789?), opdracht 4 en 5 bij de Franse Revolutie (hoofdvraag twee bij de context: in welke mate is de Franse Revolutie verlicht te noemen, 1789-1815?). Een introductie van deze opdracht zou kunnen zijn de leerlingen te vragen om een eigen definitie te formuleren van de begrippen vrijheid en gelijkheid. Vervolgens ver-

gelijken zij (in groepen of klassikaal) hun antwoorden en maken een woordweb van de verschillende betekenissen die je aan deze begrippen kunt hechten. Een voorbeeld van een dergelijk woordweb staat in de powerpoint die u op de site van *Kleio* vindt.

Hier vindt u één van de vijf opdrachten. Het onderwerp is een verhandeling van Rutger Jan Schimmelpenninck over de ideale staatsinrichting uit 1784. Schimmelpenninck is een interessant figuur, omdat zijn denkbeelden gedurende de revolutie veranderden. Hij kwam uit een adellijke familie die geen bestuurlijke macht bezat in de Republiek vanwege hun religieuze gezindte. Ze waren doopsgezind. In de jaren 1780 was Schimmelpenninck een zeer actieve patriot, die bijvoorbeeld lid was van het vrijkorps in Leiden. Vanaf 1795

was hij één van de belangrijkste leden van de Nationale Vergadering in de nieuwe Bataafse Republiek. In 1798, toen de eerste grondwet tot stand was gekomen, werd hij ambassadeur in Parijs en bezag hij het nationale debat over de revolutie en het functioneren van de Bataafse grondwet van grotere afstand. Natuurlijk zag hij ook van nabij hoe de Franse Revolutie eindigde met de staatsgreep van Napoleon in 1799. In de jaren 1798-1801 zag Schimmelpenninck dat het uitvoeren van grote maatschappelijke en bestuurlijke hervormingen in de praktijk heel moeizaam verliep. Langzamerhand veranderden zijn denkbeelden, die eerst vooral door het klassiek republicanisme waren geïnspireerd en later meer neigden naar liberalisme. Niet langer stond politieke participatie van de burger voorop, maar vooral de bescherming van de vrijheden van de burger. In 1805-1806 was Schimmelpenninck raadpensionaris, de machtigste figuur in het weinig democratische Bataafse Gemenebest. ►

Rutger Jan Schimmelpenninck, raadpensionaris van de Bataafse Republiek. Tekening Charles Hodges, 1810. Collectie Rijksmuseum.

► Wyger Velema, *Republikeinse democratie. De politieke wereld van de Bataafse Revolutie* in: Grijzenhout F., Sas, N.C.F. van, en Velema, W. (red.), *Het Bataafse experiment. Politiek en cultuur rond 1800* (Nijmegen 2013).
► Schimmelpenninck verwijst hier naar een verlichte denker om deze uitspraak te onderbouwen.
Bron: R.J. Schimmelpenninck, *Verhandeling over eene welingerigte volksregering* (1785).

Vragen bij bron 1 en de informatie over Schimmelpenninck op de vorige pagina.

1. Tot welk idee dat in de verlichting populair werd, zou Schimmelpenninck zich vanuit zijn achtergrond aangetrokken hebben gevoeld? Licht je antwoord toe.

2. Voorafgaand aan het eerste fragment beschrijft Schimmelpenninck omstandig dat veel schrijvers de vraag 'wie er mag stemmen' slechts in bedekte termen beantwoorden. Ook Schimmelpenninck voelt schroom (aarzeling en schaamte) om deze vraag te beantwoorden. Leg uit voor welk dilemma Schimmelpenninck stond bij het beantwoorden van deze vraag.

'De syllabus lijkt te wijzen op een ontwikkeling vanuit de Verlichting naar het socialisme. De historische werkelijkheid is veel complexer'

3. Schimmelpenninck noemt in deze fragmenten het begrip vrijheid niet. Toch legt hij in het tweede fragment wel uit hoe de vrijheid van het volk gewaarborgd wordt. Licht dit toe.

4. Beredeneer met behulp van de bron dat Schimmelpenninck deelname aan vrijkorpsen (burgermilities) als een belangrijke politieke deugd zag.

5. Twee stellingen over het tweede fragment:

- I De ideeën van Schimmelpenninck in deze verhandeling passen grotendeels bij de ideeën van Rousseau over soevereiniteit.
- II Schimmelpenninck kan zich ook gebaseerd hebben op een radicale interpretatie van de ideeën van Locke over het recht op verzet. Toon aan dat beide stellingen juist zijn.

Allegorie op de gelijkheid

De prent toont de revolutionaire idealen ten tijde van de Bataafse Republiek. We zien de Gelijkheid, met paslood, helm en speer, omringd door een boer, predikant, soldaat, handwerksman, matroos en bisschop. Zij zijn vrij en gelijk maar gebonden door de wet: het lint dat naar Justitia leidt die linksboven in de hemel zit. Links op de achtergrond exerocerende burgers, rechts de Liefde, Vrede en Eendracht. Op de voorgrond Neptunus en Mercurius als symbolen van scheepvaart en handel. Prent door H. Roosing (1795). Collectie Rijksmuseum.

6. Het recht op onderwijs werd in 1798 opgenomen in de constitutie van de revolutionaire Bataafse Republiek. Verklaar het belang dat de Bataafse revolutionairen hechtten aan onderwijs vanuit het verlichtingsdenken en vanuit het klassiek republicanisme.

7. Na verloop van tijd raakte Schimmelpenninck door ervaringen in eigen land en in het buitenland steeds meer teleurgesteld in een 'volksregering'. Leg dit uit door te verwijzen naar een gebeurtenis in Frankrijk.

Wat levert het op?

De drie hoofdvragen die in de syllabus worden gesteld bij de historische context *verlichtingsideeën en de democratische revoluties 1650-1848* (te weten: Welke ideeën ontstonden tijdens de verlichting over de ideale samenleving, 1650-1789?; In welke mate is de Franse Revolutie verlicht

te noemen, 1789-1815?; Welke invloed had de verlichting op de politieke cultuur, 1815-1848?), nodigen uit te denken dat er een directe ontwikkeling is vanuit het verlichtingsdenken naar het ontstaan van het liberalisme (vrijheid) en het socialisme (gelijkheid).

De historische werkelijkheid is echter veel complexer. Ten eerste waren de ideeën van revolutionaire burgers gebaseerd op het natuurrechtelijke verlichtingsdenken, maar ook op het klassieke republicanisme, waarbij onder andere politieke participatie van burgers centraal stond. Ten tweede is er geen rechte ontwikkeling vanuit het verlichte vrijheidsdenken naar het liberalisme. Revolutionairen probeerden constant beide tradities tot een zinvol geheel te smeden en te verzoenen. Dat leerlingen een glimp opvangen van deze worsteling, is de opbrengst van deze opdracht. ■

Meer bronnen en opdrachten zijn te vinden op de website www.vgnkleio.nl/kleio